

DIE BRITSE MILITÊRE STRATEGIE VIR OORLOG IN SUID-AFRIKA, 1899

André Wessels¹

Abstract

On the eve of the outbreak of the Anglo-Boer War on 11 October 1899, the British Army had no comprehensive strategy for the war in South Africa. In this article the reasons why no detailed strategic planning was done, are discussed. The limited strategic planning that was done is analysed, and it is pointed out that in the run-up to the war, British planning was influenced by geographic factors in the potential war zone, by the position of the Orange Free State (would that Boer republic side with the Transvaal or stay neutral?), and by matters pertaining to the defence of Natal and of the Cape Colony. Finally, it is indicated what line of advance was eventually decided upon; albeit that after Gen. Sir Redvers Buller had arrived in South Africa, he decided to deviate from the original plan.

1. INLEIDING

Dit is algemeen bekend dat tydens die eerste vier maande van die Anglo-Boereoorlog (1899 tot 1902), die Britse leër in Suid-Afrika talle terugslae beleef het. Eers nadat 'n nuwe bevelvoerder, lord Roberts, in die plek van genl. sir Redvers Buller aangestel is en hy (Roberts) sy omvangryke indirekte strategie op 11 Februarie 1900 van stapel gestuur het, is daar 'n redelike mate van sukses behaal – net om nog voor die einde van 1900 te beseft dat 'n volskaalse guerrilla-oorlog uitgebreek het; iets wat tot 31 Mei 1902 sou voortsleur. In hierdie studie word die vraag aan die orde gestel of die Britte wel aan die begin van die Anglo-Boereoorlog 'n militêre strategie gehad het.

Een van die deurslaggewendste vrae wat deur die Britse leërleiding beantwoord moes word, alvorens sinvol strategies beplan kon word, het rondom die posisie van die Oranje-Vrijstaat (OVS) sentreer. Die vraag of die OVS aan die kant van die Zuid-Afrikaansche Republiek (ZAR) sou deelneem of neutraal sou bly, is nooit heeltemal bevredigend vóór 17h00 op 11 Oktober 1899 beantwoord nie. Die posisie van die OVS was egter van deurslaggewende belang by die bepaling van 'n opmarslinie. 'n Ander saak waaraan aandag geskenk is, was die wyse waarop Natal en die Kaap ten beste verdedig kon word. Aangesien al hierdie sake op een of ander wyse deur geografiese faktore beïnvloed is, word vervolgens eers kortliks vanuit 'n Britse militêre-strategiese oogpunt gekyk na die moontlikhede en probleme

1 Senior Professor, Departement Geskiedenis, Universiteit van die Vrystaat, Bloemfontein, asook besoekende genoot, University of New South Wales at the Australian Defence Force Academy, Canberra. E-posadres: wesselsa@ufs.ac.za

wat die Suid-Afrikaanse topografie vir die Britte ingehou het. Vervolgens sal aan die posisie van die OVS en die verdediging van Natal en die Kaapkolonie aandag geskenk word, en dan sal aangedui word watter opmarslinie uiteindelik (en om welke redes) gekies is. Bronne oor die onderwerp is beperk. Aangesien daar in 1899 geen generale staf was nie en argivale bronne dus in dié verband ontbreek, moet in 'n groot mate gesteun word op die verslag, notule en bylaes van die koninklike kommissie van ondersoek (ook genoem die Elgin-kommissie),² wat na afloop van die oorlog aangestel is om die militêre voorbereidings vir, en ander sake rakende die oorlog, te ondersoek. Die kommissie was vanaf 8 Oktober 1902 tot 10 Junie 1903 in sitting en die verslag is kort daarna voltooi en gepubliseer.³

2. GEOGRAFIESE FAKTORE⁴

Tydens die Anglo-Boereoorlog het geografiese faktore die strategiese moontlikhede van beide die Boere en die Britte beperk. Die belangrikste dele van die oorlogsgebied – Transvaal, Vrystaat, Natal en Kaap – het 'n oppervlakte vier keer so groot as dié van die Britse Eilande beslaan. Die Britte sou by voorbaat dus baie meer soldate in die veld moes stoot as wat gewoonlik teen leërs die grootte van die gekombineerde republikeinse magte nodig was.

-
- 2 Na aanleiding van die voorsitter, Victor Alexander Bruce, negende graaf van Elgin en 13de graaf van Kincardine (1849-1917).
 - 3 Die verslag van die kommissie is in die Imperiale Blouboeke opgeneem en staan bekend as die *Report of His Majesty's commissioners appointed to inquire into the military preparations and other matters connected with the war in South Africa* (hierna vermeld as Cd.1789). Dit bevat 'n verslag van 150 bladsye (in groterige druk) voltooi op 9 Julie 1903, asook 130 bladsye bylaes (in klein druk). Verder is daar ook nog twee volumes wat die notule bevat van die getuienis wat voor die kommissie afgelê is, bekend as die *Royal commission on the war in South Africa minutes of evidence taken before the royal commission on the war in South Africa*, vols I en II (hierna vermeld as Cd.1790 en Cd.1791). Vol. I beslaan 508 bladsye getuienis en 26 bladsye bylaes, en Vol. II beslaan 572 bladsye getuienis en 99 bladsye bylaes, alles in klein druk. Ten slotte is daar die bylaes tot die notule van die getuienis, bekend as die *Royal commission on the war in South Africa appendices to the minutes of evidence taken before the royal commission on the war in South Africa* (hierna vermeld as Cd.1792). Die 60 bylaes beslaan 445 bladsye in klein druk. Aangesien hierdie bronne baie volledig is en eerstehandse amptelike getuienis van al die belangrike Britse offisiere bevat, is dit die primêre bronne vir hierdie studie en sal daar telkens na die betrokke Blouboeke verwys word. Heelwat argivale stof is ook in Cd.1789 - Cd.1792 gepubliseer.
 - 4 Wat geografie as 'n hulpwetenskap in geskiedenis en in die besonder in krygsgeskiedenis betref, kyk JA Combrinck, "Aardrykskunde (geografie) as 'n aangrensende wetenskap tot die geskiedenis", *Militaria* 10(3), 1980, pp. 40-47. Geografiese faktore wat tydens die Anglo-Boereoorlog 'n rol gespeel het, word in die werk van PCM Ackermann, *Aardrykskundige invloede in die stryd tussen Brittanje en die Boererepublieke met besondere verwysing na die Tweede Vryheidsoorlog* (DPhil., Universiteit van Suid-Afrika, 1957), bespreek.

Geografiese faktore het ongetwyfeld ’n groot rol in die Britse keuse van ’n strategie teen die Boererepublieke gespeel. Hoewel die Britte die eerste keer vanaf 1795 tot 1803 en daarna weer vanaf 1806 in beheer van die Kaap was, en sedert 1842 Natal en voorheen ook beide die Vrystaat (1846-1854) en Transvaal (1877-1881) beheer het, het hulle in ’n sekere sin nie die gebiede baie goed geken nie. Bepaalde geografiese faktore was dus vir hulle ernstige hindernisse en die klimaats-toestande, veral die kwaai somerhitte, het hulle soms gekortwiek. Boonop is groot dele van Suid-Afrika by uitnemendheid geskik vir guerrilla-oorlogvoering.

Die Britse vloot (Royal Navy; RN) was teen 1899 strategies gesproke die Ryk se belangrikste wapen. Moontlik is dit die rede waarom die Britse leër in ’n sekere sin – byvoorbeeld finansieel – afgeskeep is. Dit moet in gedagte gehou word dat die RN in meer as een opsig van Brittanje ’n wêreldmoondheid gemaak het; trouens, Brittanje was eintlik die enigste supermoondheid van destyds. Hoewel die Voortrekkers en later veral die Transvaal graag ’n eie hawe wou bekom, was die Boererepublieke teen 1899 steeds landgebonde en was die see om geografiese redes dus vir hul van geen strategiese belang nie.⁵

Suid-Afrika is ver van ander Westerse lande geleë en word deur oseane van dié lande geskei. Aangesien Brittanje teen 1899 oor die magtigste vloot ter wêreld beskik het en geen ander moondheid dit in daardie stadium sou gewaag het om Brittanje op maritieme gebied aan te durf nie, het die Britte die Boere deur middel van hul vloot van alle ander potensiële simpatiseerders geïsoleer. Die RN was dus van groot strategiese waarde en het verhoed dat ander lande militêr tussenbeide tree. Wapens en ander voorrade sou ook nie maklik op groot skaal na die Boere gesmokkel kon word nie. Daarenteen kon niks verhinder dat Brittanje groot getalle soldate en voorrade na Suid-Afrika verskeep nie. Die Britse vlootstrategie, wat oor baie jare heen uitgewerk en ook in vredestryd geïmplementeer is, deurdat ’n magtige vloot opgebou is, was dus tydens die Anglo-Boereoorlog suksesvol. In ’n sekere sin het die RN dus – by voorbaat – die Boererepublieke “verslaan”.⁶

Op land kon die Boere egter, deur die geografiese faktore vir eie gewin uit te buit, die magtige Britse leër sinvol aandurf. Geografiese faktore het die ongelykheid tussen die slaankrag van die Boere en Britte effens verminder. Die Britte was bekommerd, aangesien die Boere aanvanklik nie slegs die getalsvoordeel gehad het nie, maar ook deur die terrein begunstig is. Dit sou boonop tyd neem alvorens die Britse troepe met die Suid-Afrikaanse terrein vertrou sou wees.⁷

5 GD Scholtz, *Die ontwikkeling van die politieke denke van die Afrikaner* 5 (Johannesburg, 1979), p. 30.

6 *Ibid.*, p. 28.

7 JF Maurice (red.), *History of the war in South Africa 1899-1902* 1 (Londen, 1906), p. 51. Wat ’n deeglike bespreking van die oorlogsgebied betref, vgl. *ibid.*, pp. 54-67.

Spoorlyne is dikwels van deurslaggewende strategiese belang, en die Anglo-Boereoorlog was geen uitsondering nie. Teen 1899 het suidelike Afrika oor 'n goeie spoorwegnetwerk beskik wat al die belangrike sentra met mekaar verbind het. Die spoorwegafstand vanaf Kaapstad na Bloemfontein was 1 206,25 km, vanaf Kaapstad na Pretoria 1 673 km, en vanaf Durban na Pretoria 815,5 km.⁸ Hoewel die afstand Durban-Pretoria veel korter was as vanaf Kaapstad na Pretoria, het eersgenoemde trajek oor groot afstande deur heuwelagtige gebiede gekronkel en was die talle brûe en tunnels potensieële taktiese afsnypunte.

Die spoorlyne wat vanaf Kaapstad na De Aar, vanaf Port Elizabeth na Norvalspont, en vanaf Oos-Londen na Bethulie en Aliwal-Noord geloop het, was van groot strategiese belang, want troepe en voorrade kon maklik vanaf die drie Kaapse hawens tot aan die grense met die Vrystaat en Wes-Transvaal geneem word en selfs verder die Vrystaat in, en van daar tot in Transvaal. Hierdie Kaapse spoorweg is deur middel van spoorlyne wat oos-wes loop aan mekaar verbind. Die silyne vanaf De Aar tot by Noupoot en vanaf Stormberg tot by Rosmead was ook van groot strategiese belang.⁹ Troepe en voorrade kon maklik van een oorlogsektor of front na 'n ander oorgeplaas word en op hierdie wyse kon mag strategies gekonsentreer word.

Hoewel die spoorlyn vanaf Kimberley via Mafeking na Bulawayo beperkte strategiese waarde gehad het, sou dit veral tydens die eerste fase van die oorlog slegs met moeite beskerm kon word.¹⁰ Verder was daar ook nog die strategiese belangrike spoorlyn vanaf Durban via Ladysmith tot aan die ZAR-grens en verder tot aan die Witwatersrand. Die Oosterlyn vanaf die Witwatersrand tot in Lourenço Marques (vandag Maputo) in die destydse Portugese kolonie Mosambiek, was vir die Boere van besondere strategiese waarde, want dit was hul enigste spoorverbinding met 'n nie-Britse hawe.

Die grense tussen die ZAR en die OVS aan die een kant, en die Kaap en Natal aan die ander kant, was ongeveer 1 600 km lank. In die Kaap strek die grens vanaf Mafeking in die noorde tot by die grens van Basoetoland (vandag Lesotho) in die ooste, en dan weer aan die Natalse kant vanaf Mont-aux-Sources in die Drakensberge in die weste, noordwaarts tot by Charlestown en dan weer suidwaarts tot by die Intonganeni-distrik in Zoeloeland, en verder tot aan die grens met Mosambiek. Tussenin skei die Basoetolandse berge die Kaap en Natal gedeeltelik van mekaar.¹¹ Die Kaapse en Natalse oorlogsgebiede is dus in 'n sekere sin geografies van mekaar geskei, en die Britse magte wat in dié twee gebiede ontplooi is, sou gevolglik vanaf

8 Transvaalse Argiefbewaarplek (TA; tans deel van die Nasionale Argief, Pretoria), Dr. WJ Leyds-argief (LA), 766A: PA Nierstrasz, La Guerre Sud-Africaine, 1899-1902, p. 54.

9 Maurice (red.), 1, pp. 56-57.

10 Bylae C, Cd.1789, p. 201: Assistent-adjutant-generaal – Butler, 21 Desember 1898 (berig).

11 Maurice (red.), 1, p. 36.

verskillende basisse onafhanklik van mekaar moes opereer.¹² Koördinasieprobleme kon dus ontstaan.

Vanaf Hopetown tot aan die Basoetolandse grens vorm die Oranjerivier 'n natuurlike verdedigingslinie, maar vanaf Hopetown noordwaarts word die Kaap deur geen natuurlike hindernisse beskerm nie. In Natal was Van Reenenspas en Laingsnek van groot strategiese betekenis, want die Boere kon hul kommando's agter die Drakensberge monster, van waar hulle Natal oor die begaanbare bergpasse kon binneval. Die hele Drakensbergreeks was dus van besondere strategiese betekenis.¹³ Teen Februarie 1899 het genl. HE Wood, adjudant-generaal van die Britse leër, reeds aan genl.-maj. WF Butler, die bevelvoerende generaal in Suid-Afrika, laat weet dat die strategiese belangrikheid van Van Reenenspas geensins onderskat moes word nie en dat, indien Laingsnek as onverdedigbaar beskou is, die Biggarsberg die volgende natuurlike versperring was waar Natal teen Boere-invalle verdedig kon word. In daardie stadium is 'n Boere-inval in Zoeloeland egter nie in die vooruitsig gestel nie.¹⁴

Aangesien die Kaapse grense lank en min soldate ter verdediging daarvan beskikbaar was, sou slegs plekke van uiterste strategiese belang, byvoorbeeld spoorweg-aansluitings soos De Aar, Noupoot en Stormberg, en brûe soos dié te Colesberg, Norvalspont en Bethulie, beskerm kon word. Kimberley en Mafeking sou hoofsaaklik deur plaaslike vrywilligers verdedig moes word.¹⁵

Terwyl die Oranjerivier vir beide Boer en Brit 'n handige verdedigingslinie kon vorm, was die Drakensberge weer 'n handige bergvesting en geskik om as afspringplek vir guerrilla-oorlogvoering gebruik te word.¹⁶ Die Suid-Afrikaanse topografie bevoordeel die verdediger sowel strategies as takties en nie die invaller nie. Daar is strategiese belangrike, dog nie baie spoorlyne nie en groot oop ruimtes waardeur die oprukkende invaller vermoei word. Groot leërs kon dus by wyse van spreke deur die ruimtes ingesluk word.¹⁷ Die uitgestrektheid van die oorlogsgebied het beteken dat die Britte van meet af aan 'n stryd teen die oop ruimtes van die Suid-Afrikaanse veld moes voer.¹⁸ Die Britse strategie moes dus eintlik daarop gerig wees om hierdie groot oppervlakte in hanteerbare segmente te verdeel. Dan moes hulle egter by die uitbreek van die oorlog reeds oor 'n groot leër in Suid-Afrika beskik het.

12 Bylae C, Cd.1789, p. 201: Assistent-adjudant-generaal – Goodenough, 21 Februarie 1898 (berig).

13 Maurice (red.), 1, p. 58; Bylae C, Cd.1789, p. 201: Assistent-adjudant-generaal – Goodenough, 21 Februarie 1898 (berig).

14 Bylae C, Cd.1789, p. 203: Wood – Butler, 23 Februarie 1899 (berig).

15 *Ibid.*, p. 201: Assistent-adjudant-generaal – Butler, 21 Desember 1898 (berig).

16 Maurice (red.), 1, p. 64.

17 *Ibid.*, p. 65.

18 R Kruger, *Good-bye Dolly Gray a history of the Boer War* (Londen, 1967), p. 409.

Op die sentrale Suid-Afrikaanse plato was vinnige manewrerings 'n voorwaarde vir sowel strategiese as taktiese sukses. 'n Mobiele vyand soos die Boere, wat nie maklik tot (konvensionele) slag gebring sou word nie, kon slegs deur middel van voortdurende agtervolging uitgeput en verslaan word. Infanterie was gevolglik slegs by die verdediging van kommunikasielinies van waarde. Berede soldate sou die deurslag gee, maar 'n getalsoormag was ook belangrik.¹⁹ Aan die ander kant het die uitgestrekte grasvlaktes dit ook vir die klein Boeremag moeilik gemaak om 'n groot Britse mag te stuit. In dié sin is die potensieële invallers dus weer bevooroordeel.²⁰

Dit sou om geografiese redes vir die Britte moeilik wees om Transvaal vanuit Natal aan te val. Die onderskeie trappe wat die Drakensberge vorm, sou dan eers moeisam – en moontlik teen sterk weerstand – uitgeklim en verower moes word alvorens die Transvaalse plato bereik is. Klein groepe Boere sou by die bergpasse groot getalle Britte kon teëhou. Die opmars langs hierdie weg sou gevolglik baie stadig wees en daar sou waarskynlik vir elke stap geveg moes word. Die verdedigers kon immers elke keer bloot na die volgende heuwel terugval.²¹

Beide Boer en Brit kon die geografiese situasie in Suid-Afrika in eie belang benut. Vir die Britte was dit belangrik om by die keuse van 'n opmarsroete die topografiese moontlikhede van die oorlogsgebied so goed as moontlik te benut. Aangesien geen strategie voor die oorlog uitgewerk is nie, moes Buller self hierdie deurslaggewend belangrike keuses maak. Aanvanklik het die vraagteken oor die OVS se posisie die keuse bemoeilik.

3. DIE POSISIE VAN DIE ORANJE-VRIJSTAAT (OVS)

Die vraag of pres. MT Steyn die OVS neutraal sou hou tydens 'n oorlog tussen Brittanje en die ZAR, of hy sy land sou laat gebruik as 'n deurgang en afspringplek vir aanvalle téén Transvaal, en of hy aan die kant van die ZAR sou veg, was 'n saak vir oorweging voordat enige strategiese beplanning aan die kant van die Britte kon geskied. Die onsekerheid en meningsverskille oor die OVS se posisie het daartoe gelei dat strategiese beplanning telkens uitgestel en uiteindelik nooit in alle erns aangepak is nie.

Die Britse regering wou nog tot kort voor die uitbreek van die oorlog nie glo dat die OVS wel tot die stryd sou toetree nie. Hulle het gevolglik die strategiese beplanning wat vir die beoogde veldtog nodig was, tot op die laaste uitgestel. Die vriendskaplike betrekkinge wat tussen die Vrystaat en die Kaap bestaan het, het

19 Maurice (red.), 1, p. 65.

20 Scholtz, 5, p. 29.

21 Maurice (red.), 1, p. 66.

waarskynlik die Britte in hul verkeerde aanname gesterk.²² So laat as Junie 1899 is in amptelike kringe geglo dat die Vrystaat neutraal sou bly.²³

Alfred Milner, die goewerneur van die Kaapkolonie en Britse hoë kommissaris in Suid-Afrika, het die strategiese implikasies van 'n vyandige Vrystaat alte goed besef. In 'n telegram aan Steyn het hy op 19 September 1899 die hoop uitgespreek dat die OVS in geval van oorlog tussen Brittanje en die ZAR neutraal sou bly, en bygevoeg dat Brittanje die Vrystaat se neutraliteit sou respekteer.²⁴ Steyn het in sy antwoord die hoop uitgespreek dat die goeie verhouding tussen die OVS en die Britte sou voortduur, maar gewaarsku dat enige Britse troepemonstering naby die Vrystaatse grens die konfliktpotensiaal sou verhoog.²⁵

Op 2 Oktober 1899 het Steyn in 'n telegram aan Milner sy besorgdheid oor Britse troepebedrywighede naby die Vrystaatse grens uitgespreek en daarop gewys dat hy die Vrystaatse burgers opgekommandeer het ten einde sy gebiedsoewereiniteit te beskerm en die burgers tevrede te stel.²⁶ Daarop het Milner in 'n telegram aan Steyn sy teleurstelling oor die opkommandering van burgers te kenne gegee, maar die hoop uitgespreek dat die burgers nie die grens sou oorsteek nie.²⁷ Selfs op 11 Oktober 1899 het Steyn nog aan die Kaapse eerste minister, WP Schreiner, getelegrafeer dat hy onderneem om nie die Kaap binne te val nie, solank die gebied nie as afspringplek vir operasies teen die OVS en ZAR gebruik word nie.²⁸ Hierdie versekering het Steyn egter nie ontvang nie, want die Kaapse regering het geen beheer oor die Imperiale troepe gehad nie.²⁹

Aanvanklik het die Britte hul opmarsroete beplan asof die OVS neutraal sou bly.³⁰ Gevolglik het die plaaslike verdedigingsplanne van beide die Kaap en Natal net met 'n potensieel vyandige Transvaal rekening gehou.³¹ Indien die OVS inderdaad neutraal sou bly, sou die Britte tussen drie basiese opmarsroetes moes kies: al langs die spoorlyn vanaf De Aar noordwaarts verby Kimberley en dan noordooswaarts Transvaal in; al langs die Durban-Johannesburg-spoorlyn,³² of vanuit Suid-Rhodesië (vandag Zimbabwe). 'n Kombinasie van hierdie roetes was uiteraard ook moontlik. Om Britse soldate tot heeltemal wes van Transvaal

22 *Ibid.*, p. 4.

23 Cd. 1790, p. 363: Wolseley se antwoord op vraag 8 701.

24 Milner – Steyn, 19 September 1899 (telegram), soos aangehaal in EB Iwan-Müller, *Lord Milner and South Africa* (Londen, 1902), p. 671.

25 Steyn – Milner, ongedateerd (telegram), soos aangehaal in *ibid.*, pp. 671-672.

26 Steyn – Milner, 2 Oktober 1899 (telegram), soos aangehaal in *ibid.*, p. 676.

27 Milner – Steyn, 2 Oktober 1899 (telegram), soos aangehaal in *ibid.*, p. 677.

28 *South Africa further correspondence relating to affairs in South Africa* (Cd. 43; Londen, 1900), p. 135: Steyn – Schreiner, 11 Oktober 1899 (telegram).

29 *Ibid.*, pp. 135-136: Schreiner – Steyn, 11 Oktober 1899 (telegram).

30 Cd. 1791, p. 94: Forestier-Walker se antwoord op vraag 13 670.

31 *Ibid.*, p. 186: Buller se antwoorde op vrae 14 978 en 14 979.

32 Maurice (red.), 1, p. 39.

noordwaarts te neem tot in Suid-Rhodesië, sou geheel en al onprakties wees, maar indien troepe met of sonder die Portugese se toestemming na Rhodesië gestuur is, sou 'n opmarsroete uit daardie rigting wel oorweeg kon word.

So laat as 28 September 1899 was daar nog onduidelikheid oor die Vrystaat se posisie, en dit niesteenstaande die feit dat die Britte uit die toon van Steyn se telegram³³ moes kon aflei dat in geval van oorlog die land aan die kant van die ZAR tot die stryd sou toetree.³⁴ Lord Wolseley, die Britse leër se opperbevelhebber, het daarop gewys dat geen veldtogplan uitgewerk kon word alvorens die OVS se posisie opgeklaar is nie. Volgens Wolseley moes Brittanje selfs in geval die OVS amptelik neutraal gebly het, nogtans Van Reenenspas en die grond aan die Vrystaatse kant by die brûe te Bethulie en Norvalspont beset en die Vrystaatse burgers waarsku om nie, soos tydens die Transvaalse Vryheidsoorlog (1880-1881), as individue aan Transvaal se kant te gaan veg nie.³⁵

Sommige Britte het geëis dat indien die OVS neutraal bly, Brittanje nogtans toegelaat moes word om die gebied as deurgang na Transvaal te gebruik – anders sou Brittanje oorlog verklaar. Genl.-maj. JC Ardagh, direkteur-generaal van Militêre Inligting, was die mening toegedaan dat in geval van Vrystaatse neutraliteit, soveel as 5 000 Vrystaatse burgers nogtans aan Transvaal se kant sou gaan veg. Dan het Brittanje 'n goeie *casus belli* teen die land gehad. Indien die OVS neutraal bly, sou dit beteken dat daar geen direkte spoorverbinding vanaf die Kaapse hawens na die Witwatersrand sou wees waarlangs troepe vervoer kon word nie. Enige roete weswaarts om die Vrystaat na Transvaal is in elk geval langer as direk deur die gebied. Die roete deur Natal is nog korter, maar was aan guerrilla-aanvalle blootgestel.³⁶

Volgens Buller het pres. JH Brand (OVS staatspresident, 1862-1888) reeds in 1881 aan hom gesê dat in geval van oorlog tussen Brittanje en die ZAR, die Vrystaat aan laasgenoemde se kant sou toetree. Sedertdien het Buller altyd van bogenoemde veronderstelling uitgegaan,³⁷ en talle ander persone was dieselfde mening toegedaan.³⁸ Ardagh het trouens reeds in 'n minuut van Oktober 1896 daarop gewys dat die beste en maklikste opmarslinie dié deur die OVS was³⁹ en die standpunt is in 'n memorandum, gedateer 15 April 1897, herhaal.⁴⁰

33 Steyn – Milner, ongedateerd (telegram), soos aangehaal in Iwan-Müller, pp. 671-672.

34 Steyn – Milner, ongedateerd (telegram), soos aangehaal in *ibid.*, p. 672.

35 Bylae D, Cd. 1789, p. 271: Wolseley – Lansdowne, 28 September 1899 (minuut).

36 Bylae B, Cd. 1789, pp. 165-166: Memorandum deur Ardagh, Oktober 1896.

37 Cd. 1791, pp. 188-189: Buller se antwoorde op vrae 15 036 en 15 042. Buller het Brand tydens die vredesonderhandelinge aan die einde van die Transvaalse Vryheidsoorlog in 1881 ontmoet. Sien *Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek (SABW)* 2 (Pretoria, 1986), p. 101.

38 Cd. 1790, p. 213: Ardagh se antwoord op vraag 5 044.

39 Cd. 1791, p. 504: Lansdowne se antwoord op vraag 21 120.

40 Bylae B, Cd. 1789, p. 167: Memorandum deur Ardagh, 15 April 1897.

Die memorandum van 21 September 1898 het ook gesamentlike militêre optrede deur die twee Boererepublieke voorsien. In dieselfde memorandum is daarop gewys dat die Noord-Natalse topografie die Boere takties bevoordeel het en dat verdedigingsplanne vir die Kaap en Natal opgestel moes word.⁴¹ Die Britse Inligtingsdiens het op 3 Junie 1899 'n opmarsplan voorgelê wat van die veronderstelling uitgegaan het dat die Vrystaat wel 'n oorlogvoerende teenstander sou wees. Daar is byvoorbeeld op die militêre ooreenkoms van 1897 tussen die OVS en ZAR gewys en die algemene simpatie wat die inwoners van die Vrystaat met hul mede-Afrikaners in Transvaal gehad het.⁴²

Volgens die Inligtingsdiens was die direkte opmarsroete deur die Vrystaat die beste keuse. Die westelike spoorlyn was nie met Transvaal verbind nie en die Natalse spoor was te veel aan flankaanvalle blootgestel. Boonop kon die Natalse spoor deur slegs een hawe gevoed word, terwyl die OVS-roete met drie hawens verbind was.⁴³ Buller het ook die sentrale roete verkies, aangesien dit dan sou beteken dat die Vrystaters eers 'n uitklophou toegedien moes word vóórdat Transvaal aangedurf sou word. Hy het egter ook geglo dat die Britse regering die Vrystaat moes versoek om standpunt in te neem en dat tensy die Vrystaat bereid was om op Britse voorwaardes neutraal te bly, die gebied as vyandig beskou moes word.⁴⁴

Buller het besef dat die posisie van die OVS in 'n groot mate die Britse opmarsroete sou bepaal. Dus moes so gou as moontlik uitsluitel oor die aangeleentheid verkry word.⁴⁵ Wolseley het gevoel dat daar van die veronderstelling uitgegaan moes word dat die OVS vyandig sou wees, en dat die opmarslinie dus vanaf Norvalspont en Bethulie noordwaarts deur die OVS moes strek. Die spoor langs die wesgrens van Transvaal was onaanvaarbaar, aangesien dit te naby aan die Transvaalse grens was en in elk geval geen spoortoegang tot die ZAR gebied het nie.⁴⁶

In 'n memorandum, gedateer 8 Augustus 1899, het maj. EA Altham, 'n inligtingsoffisier, dit duidelik gestel dat alles daarop gedui het dat die OVS aan die oorlog gaan deelneem. Na die mislukte Bloemfontein-konferensie (31 Mei - 5 Junie 1899) het die OVS hul aan die kant van die ZAR geskaar. Pres. Steyn het in toesprake duidelike simpatie met die ZAR betuig en die Vrystaat het voorbereidings vir mobilisasie getref.⁴⁷ Daar was boonop militêre ooreenkomste tussen die twee

41 Bylae A, Cd. 1789, pp. 155-156: Verklaring deur die Inligtingsdiens.

42 Maurice (red.), 1, p. 39; Bylae B, Cd. 1789, pp. 174-175: Memorandum deur Altham, Junie 1899.

43 Maurice (red.), 1, p. 40.

44 Cd. 1791, p. 187: Buller se antwoord op vraag 15 006.

45 Bylae D, Cd. 1789, p. 263: Memorandum deur Buller, 6 Julie 1899.

46 *Ibid.*, p. 263: Wolseley – Lansdowne, 7 Julie 1899 (minuut).

47 Bylae B, Cd. 1789, p. 178: Memorandum deur Altham, 8 Augustus 1899.

Boererepublieke. Die Potchefstroom-verdrag van 9 Maart 1889 het bepaal dat in geval van oorlog die een die ander sou help, mits die ander se saak regverdig was. Die verdrag van Julie 1897 het eersgenoemde verdrag verder uitgebrei en die militêre konvensie van dieselfde maand het bepaal dat die twee republieke in geval van oorlog 'n oorkoepelende militêre bevel sou hê om koördinasie te vergemaklik.⁴⁸ Die Britse strategie moes dus op die hipotese baseer word dat die OVS wel aan 'n oorlog sou deelneem en dat selfs indien die land neutraal sou bly, maar van sy onderdane teen die Britte sou veg, Brittanje in elk geval die land sou binneval.⁴⁹

In 'n minuut, gedateer 25 September 1899, het lord Lansdowne, minister van oorlog, dit duidelik gestel dat die Vrystaat gedwing moes word om standpunt in te neem. Twee dae later het hy egter erken dat daar steeds 'n mate van onsekerheid was.⁵⁰ Die groot getal versterkings wat kort voor die uitbreek van die oorlog na Suid-Afrika gestuur is, is gestuur met die veronderstelling dat teen sowel die ZAR as OVS geveg sou moes word.⁵¹ Hoewel alle Vrystaters nie noodwendig by 'n oorlog tussen die ZAR en Brittanje ingesleep wou word nie, het die militêre ooreenkomste wat tussen die twee republikeinse regerings gesluit is, feitlik verseker dat die OVS aan die kant van die ZAR sou veg. Nadat die Vrystaatse kommando's op 2 Oktober opgekommandeer en aan die grense ontplooi is,⁵² is alle twyfel uit die weg geruim. Deur egter nie voor die tyd ontseensglik aan te dui wat hul standpunt was nie, het die Vrystaat meegehelp om die Britte in hul strategiese beplanning te frustreer.

Die feit dat die OVS uiteindelik wel tot die oorlog toegetree het, het die Britte se taak in sekere opsigte bemoelik. Nog 'n front – dié aan die Vrystaat se suidgrens – is geopen en die getal burgers wat teen die Britte sou veg, het met meer as twee derdes toegeneem. Op die lange duur het die Vrystaters waarskynlik 'n groter bydrae tot die Boere se oorlogspoging gelewer as hul strydmaakers ten noorde van die Vaalrivier. Dit sou dus vir die Britte strategies voordelig gewees het indien hulle oor genoeg soldate in Suid-Afrika beskik het om die OVS onmiddellik met 'n paar vinnige hamerslae uit te skakel.

Die Britse Inligtingsdiens en talle ander offisiere was reg in hul veronderstelling dat die Vrystaat sou besluit om die wapen op te neem. Aangesien Lansdowne en ander politici so lank oor die saak getwyfel het, is die nodige voorbereidings egter nie getref nie. Selfs al was daar onsekerheid oor die Vrystaat se posisie, moes die Britte eintlik 'n volledige strategie uitwerk vir sowel 'n scenario waar die OVS

48 TA, mikrofilm M.644 (W.O. 32/848 – 32/851): Memorandum on the political and military relations between the Transvaal and Free State.

49 Bylae B, Cd. 1789, p. 178: Memorandum deur Altham, 8 Augustus 1899.

50 Cd. 1791, p. 504: Lansdowne se antwoord op vraag 21 122.

51 *Ibid.*: Lansdowne se antwoord op vraag 21 118.

52 JH Breytenbach, *Die geskiedenis van die Tweede Vryheidsoorlog in Suid-Afrika, 1899-1902* 1 (Pretoria, 1969), pp. 132-133.

neutraal sou bly as waar hulle 'n deelnemende party sou wees. Hul versuim in dié verband het die Britte met verloop van tyd duur te staan gekom.

4. DIE VERDEDIGING VAN NATAL

Die meeste operasionele bedrywighede van die eerste twee fases van die Anglo-Boereoorlog het in Natal plaasgevind; trouens, van die belangrikste en bloedigste veldslae van die konvensionele fases van die oorlog was in Natal. Tydens die uitbreek van die oorlog was die meeste Britse soldate in Natal gestasioneer en die aanvanklike Boereoffensief teen dié kolonie was omvangryker as aan enigeen van die ander fronte. Die Britte het Natal so belangrik geag dat Buller sy strategie radikaal verander het en hom teen die einde van November 1899 met die grootste gedeelte van sy ekspedisie na Natal gehaas het. Die Britse besluit om Ladysmith te verdedig het dus nie slegs in 'n groot mate die verloop van die stryd in Natal bepaal nie, maar het ook implikasies vir die res van die oorlogsgebied ingehou.

Op grond van die gebeure in Natal gedurende die Groot Trek, het die Boere die gebied as hul historiese eiendom beskou en sou hulle veral graag vir Durban as hawe wou bekom. Die Britse Inligtingsdiens het gevolglik 'n Boere-inval in Natal voorsien en benadruk dat die verdedigingsplanne vir die kolonie met so 'n inval moes rekening hou.⁵³ Die Britte moes om sielkundige en simboliese redes daarteen waak om nie weer, soos tydens die Transvaalse Vryheidsoorlog, op die historiese en deur Britse bloed deurdrenkte terrein in die omgewing van Laingsnek, Ingogo en Majuba neerlae te lei nie,⁵⁴ terwyl die Boere waarskynlik juis hul hoop op soortgelyke oorwinnings gevestig het.

Wolseley was besorg oor die verdediging van Natal en eerder geneig om versterkings na dié kolonie as na die Kaap te stuur. Ten einde die probleme insake die verdediging van Natal te begryp, moet kennis van die ligging en topografie van die kolonie geneem word. Destyds was die distrikte Vryheid en Utrecht nog deel van Transvaal. Natal – Zoeloeland uitgesluit – het dus min of meer die vorm van 'n diamant gehad, met die linker onderkantste sy die suidwestelike grens (Basoetoland en die Transkei), die regter onderkantste sy die suidoostelike grens (Indiese Oseaan), die linker boonste sy die noordwestelike grens (OVS) en die regter boonste sy die noordoostelike grens (ZAR en Zoeloeland). Deur 'n denkbeeldige lyn van links na regs deur hierdie diamant te trek, is Natal in twee driehoeke verdeel. Veral die noordelike driehoek was kwesbaar, want die Boere kon van beide die noordweste en noordooste invalle loods. Deur oor Van Reenenspas, Laingsnek of die Buffelsrivier aan te val, kon die Boere die Britte dwing om Ladysmith te ontruim en tot agter

53 Bylae A, Cd. 1789, p. 154: Verklaring deur Inligtingsdiens.

54 Bylae C, Cd. 1789, p. 186: Berig deur genl.-maj. G Cox, 17 April 1897.

die Thukelarivier terug te val. Pietermaritzburg moes dus as 'n alternatiewe basis ingerig word.⁵⁵

Indien die noordelike driehoek deur die Boere verower is, kon dit die Britte se prestige, moreel en politieke posisie ernstig aantas. Die steenkoolmyne te Dundee was ook van groot belang. Wolseley het gevolglik die Britse regering versoek om dringend ongeveer 10 000 man, verteenwoordigend van een infanteriedivisie, een kavallerie-regiment, artillerie en ingenieurs na Natal te stuur. Hierdie versterkings was, streng gesproke, deel van die beoogde leërkorps wat na Suid-Afrika gestuur sou word. Wolseley het gehoop dat die versterkings binne nege weke in Suid-Afrika sou wees en het die £500 000 wat die planne sou kos, as die moeite werd beskou.⁵⁶

Op 28 Mei 1897 is lt.-genl. WH Goodenough, die opperbevelhebber in Suid-Afrika, beveel om 'n nuwe verdedigingsplan op te stel. Die Britse soldate moes so ontplooi word dat dit nie die indruk van aggressie teenoor die Transvaal of Vrystaat sou skep nie. Van Reenenspas moes dus verkieslik nie, soos voorheen voorgestel, beset word nie, want dit kon deur die Boere verkeerd geïnterpreteer word.⁵⁷ Op 30 Junie het genl.-maj. G Cox, militêre bevelvoerder in Natal, vir Goodenough laat weet om voorlopig geen soldate meer na Newcastle te stuur nie, aangesien dit deur die Boere as aggressie beskou kon word. Politieke oorwegings het dus swaarder as strategiese oorwegings gewees. Indien oorlog sou uitbreek, was Cox wel van plan om die spoorlyne vanaf Ladysmith na Van Reenen en Charlestown te beskerm en hy sou poog om Laingsnek te beset.⁵⁸

Ook in Junie 1897 het Goodenough 'n verdedigingsplan vir Natal aan die direkteur-generaal van Militêre Inligting voorgelê. Nadat versterkings aangekom het, is die plan gewysig en op 14 Julie 1897 is die nuwe plan aan die Inligtingsdiens gestuur. Die grootte van die plaaslike garnisoen was dus 'n belangrike faktor by die opstel van 'n verdedigingsplan. Hierdie verdedigingsplan van Goodenough is op 3 September 1897 deur Wolseley en Lansdowne goedgekeur. Die plan het daarvoor voorsiening gemaak dat die hoofmag te Ladysmith gekonsentreer sou word, met afdelings soldate te Newcastle, Colenso en Estcourt, by Van Reenens-, De Beers- en Bezuidenhoutspas, en by die steenkoolvelde te Biggarsberg en Dundee. Die mag in Natal moes die kommunikasielinies beskerm, die Boere in die duister hou wat betref die voorgestelde Britse opmarslinie, en die grense patrolleer. Indien vyandelikhede uitbreek, sou die Laingsnektreintunnel beset en 'n blokhuis aan beide kante vir beskerming opgerig word.⁵⁹

55 Cd. 1789, p. 19; Bylae D, Cd. 1789, p. 265: Wolseley – Lansdowne, 18 Augustus 1899 (minuut).

56 Cd. 1789, p. 20.

57 Bylae C, Cd. 1789, pp. 188-189: Ardagh – Goodenough, 28 Mei 1897 (telegram).

58 *Ibid.*, pp. 189-190: Cox – Goodenough, 30 Junie 1897 (telegram).

59 Bylae A, Cd. 1789, p. 159: Verklaring deur Inligtingsdiens; Bylae B, Cd. 1789, p. 170: Memorandum deur Altham, September 1898.

In Oktober 1898 is 'n nuwe verdedigingsplan vir Natal deur Cox en 'n koloniale verdedigingskomitee opgestel. Hierdie plan is op 29 November 1898 aan die goewerneur van Natal en die minister van kolonies in Brittanje voorgelê.⁶⁰ Die kwesbaarheid van die noordelike driehoek van Natal is erken, asook die moontlikheid dat baie Natalse Afrikaners by die invallers kon aansluit. Daar is egter van die veronderstelling uitgegaan dat die plaaslike swart mense die Britte goedgesind sou wees. Tot tyd en wyl versterkings opdaag, moes 'n verdedigende strategie gevolg word. Pietermaritzburg sou 'n belangrike basis wees, met Durban as 'n onmiddellike voorraadbasis. Die verdedigingsplan het om die beskerming van die Durban-Pietermaritzburg-Ladysmith-Glencoe-spoorlyn sentreer. Die meeste soldate moes te Ladysmith en Glencoe gestasioneer word, want vanaf Ladysmith kon die spoor vanaf Colenso tot by Van Reenen bewaak en die paaie na die OVS dopgehou word, en vanaf Glencoe kon die steenkoolvelde te Dundee en Biggarsberg en die spoor noordwaarts bewaak en die paaie na die OVS en ZAR dopgehou word.⁶¹ Dit wil voorkom of geeneen van hierdie planne ooit later aan Buller of Roberts voorgelê is nie.

Aangesien die minister van oorlog vir Butler in 'n brief, gedateer 21 Desember 1898, laat verstaan het dat oorlog nie binne afsienbare tyd sou uitbreek nie, het hy hom nie gehaas om sy eie verdedigingsplanne vir Suid-Afrika op te stel nie.⁶² In genoemde brief het die minister wel sekere voorstelle gemaak, byvoorbeeld dat hy Van Reenenspas by die uitbreek van vyandelikhede moes beset. Daarvoor sou Butler egter baie meer soldate benodig het.⁶³ Die probleem was verder dat die oorlogministerie nie vir Butler ingelig het wat betref die politieke skuiwe wat te wagte was nie.⁶⁴

Butler het die verdedigingsplanne van sy voorganger, Goodenough, as die basis vir sy eie planne gebruik, maar andersins heelwat veranderinge aangebring. Die strategiese plan vir Natal was verdedigend van aard en het sentreer om 'n basis te Estcourt. 'n Mag sou ook te Ladysmith gestasioneer word, maar dié sou, indien nodig, kon terugval.⁶⁵ Verder sou afdelings soldate na Dundee en die Biggarsberg gestuur word. Hierdie nuwe verdedigingsplan is op 14 Junie 1899 aan die oorlogsminterie vir goedkeuring gestuur. Die Britse regering het egter geen aksie na aanleiding van hierdie plan geneem nie. In Augustus 1899 het Butler sy bevel neergelê. Die basiese ontplooiing van Britse troepe in Natal aan die begin van die

60 Cd. 1789, p. 14.

61 Bylae 54, Cd. 1792, pp. 358-371: Die Natalse verdedigingskema, November 1898.

62 Cd. 1791, p. 75: Butler se antwoord op vraag 13 425.

63 *Ibid.*: Butler se antwoord op vraag 13 416.

64 *Ibid.*, p. 76: Butler se antwoord op vraag 13 425.

65 *Ibid.*: Butler se antwoorde op vrae 13 431, 13 440 en 13 441.

Anglo-Boereoorlog het egter op grond van Butler se plan geskied. Genl. GS White, bevelvoerder in Natal, het daarna wel veranderinge aangebring.⁶⁶

Toe lt.-genl. FWE Forestier-Walker die bevel by Butler oorgeneem het, was hy totaal in die duister oor die erns van die politieke situasie en oor die feit dat oorlog enige oomblik kon uitbreek; in so 'n mate, dat hy op berigte in plaaslike koerante moes staatmaak om op hoogte van sake te kom. Hy was onseker oor die opmarsroete wat die Britte sou volg, maar het (in daardie stadium verkeerdelik) afgelei dat dit via Natal sou wees. As gevolg van hierdie ernstige kommunikasieprobleme kon hy uiteraard geen definitiewe voorbereidings tref nie.⁶⁷

Toe die oorlog op 11 Oktober 1899 uitbreek, was daar ongeveer 14 000 Britse soldate in Natal – die hoofmag onder leiding van White te Ladysmith en 'n afdeling onder leiding van genl.-maj. W Penn Symons te Dundee.⁶⁸ Die keuse van Ladysmith as 'n hoofbasis het verreikende gevolge gehad, maar die keuse is beslis nie onder gunstige omstandighede gemaak nie. By sy aankoms in Natal het White geweet dat Buller die hoofaanslag teen die Boere sou loods, en dat hyself dus bloot verdedigend moes optree. Aangesien hy nie geweet het wat Buller se strategie in die vooruitsig gestel het nie, het hy nie presies geweet hoe hy sy eie interimstrategie moes beplan nie.⁶⁹

Die Britte se besluit om Ladysmith as hul hoofbasis en dus die spil waarom die verdediging van Natal sou sentreer, te kies, was een van die mees omstrede en verreikende besluite van die oorlog. Daardeur het die militêr-strategiese swaartepunt van die Kaap na Natal verskuif en het die Britte – voorlopig in elk geval – van hul aanvanklike besluit om deur die Vrystaat op te ruk, afgesien.

Roberts het Ladysmith as 'n slegte keuse vir 'n onmiddellike voorraadbasis beskou en het geglo dat hierdie besluit een van die belangrikste foute was wat voor die oorlog gemaak is.⁷⁰ Ook Wolseley was teen Ladysmith as hoofbasis gekant. Volgens hom moes die Britse bevelvoerder in Natal eerder die Biggarsberg verdedig het; met ander woorde probeer verhoed het dat die Boere Natal binnedring, eerder as om hulle by Ladysmith in te wag. Indien die Boere wel by die Biggarsberg deurgebreek het, moes die Britte verkieslik tot agter die Thukelarivier terugval.⁷¹ Dit is nie duidelik hoekom Wolseley, indien hy werklik so sterk oor die saak gevoel het, nie eksplisiet opdrag in dié verband gegee het nie.

Dit wil egter voorkom of Wolseley nie presies geweet het watter besluite daar ten opsigte van die verdediging van die kolonies geneem is nie. Hy kon byvoorbeeld nie onthou dat hy ooit die verdedigingsplanne wat van Natal af aangestuur is, gesien

66 Bylae A, Cd. 1789, p. 159: Verklaring deur Inligtingsdiens.

67 Bylae F, Cd. 1791, p. 590: Opsomming van getuienis deur Forestier-Walker, 29 Januarie 1903.

68 Maurice (red.), 1, p. 47.

69 M Durand, *The life of Field-Marshal Sir George White, V.C.* 2 (Edinburgh, 1915), p. 201.

70 Cd. 1790, p. 430: Roberts se antwoord op vraag 10 183.

71 *Ibid.*, pp. 374-375: Wolseley se antwoorde op vrae 8 878 en 8 910.

het nie,⁷² en het ontken dat hy geweet het dat Ladysmith as hoofbasis gekies is.⁷³ Wolseley het beweer dat hy desnoods 'n deel van sy voorrade sou vernietig en na die Thukelarivier sou terugval, eerder as om in Ladysmith te bly en omsingel te word.⁷⁴ Geen definitiewe bevel is egter aan die plaaslike bevelvoerende offisiere uitgereik nie en hulle moes hul eie diskresie gebruik.⁷⁵ Feit van die saak is dat Ladysmith lank voor die uitbreek van die oorlog reeds bestem was om 'n belangrike strategiese rol te vervul en weldra die spilpunt van militêre operasies in die hele oorlogsgebied geword het.

Uiteindelik was dit Buller wat die praktiese gevolge van die strategie, soos wat dit in Natal toegepas is, geërf het, en hy moes poog om dit wat verkeerd geloop het, reg te stel. Die grootste deel van die Britse mag wat veronderstel was om Natal vanuit Ladysmith te verdedig, is in Ladysmith vasgekeer, terwyl die res van Natal aan verdere Boere-invalle blootgestel is. Buller het voor die oorlog reeds die moontlikheid van 'n inval in Natal geopper.⁷⁶ Volgens hom sou 15 000 man wat suid van die Thukela naby Frere stelling ingeneem het, voldoende wees om Natal te beskerm.⁷⁷ Buller het dus nie Ladysmith as 'n goeie basis beskou nie, en dit verklaar moontlik gedeeltelik sy frustrasie toe hý later Ladysmith moes probeer ontset. Hy het Natal ook nie as die aangewese opmarsgebied teen Transvaal beskou nie. In die Durbanse hawe kon troepe nie vinnig aan land gebring word nie en Vrystaatse kommando's kon 'n Britse opmars vanuit die flank bedreig. 'n Direkte opmars deur die Kaap en die OVS sou dus, volgens hom, beter wees.⁷⁸ Vir Buller was militêre oorwegings van primêre strategiese belang. In die lig van die sterk Engelse bevolking in Natal en die potensieële bedreiging wat die steeds magtige Zoeloevolk ingehou het, moes die politieke implikasies van elke militêr-strategiese skuif egter ook deeglik verdiskonteer word.

5. DIE VERDEDIGING VAN DIE KAAPKOLONIE

As een van die oudste Britse kolonies in Afrika het die Kaap, afgesien van militêr-strategiese waarde, ook simboliese betekenis gehad. Die lang grense en uitgestrektheid van die gebied – die grootste gedeelte slegs yl bevolk – het die kolonie moeilik verdedigbaar gemaak. Boonop was daar 'n sterk Afrikanerelement

72 *Ibid.*, p. 374: Wolseley se antwoord op vraag 8 879. Die moontlikheid bestaan natuurlik dat Wolseley se geheue, wat erg verswak het soos hy ouer geword het, hom ten opsigte van hierdie saak in die steek gelaat het. Sien *SABW 1* (Pretoria, 1976), p. 928.

73 Cd. 1790, p. 374: Wolseley se antwoord op vraag 8 880.

74 *Ibid.*, p. 375: Wolseley se antwoord op vraag 8 903.

75 *Ibid.*: Wolseley se antwoord op vraag 8 908.

76 Cd. 1791, p. 186: Buller se antwoord op vraag 14 981.

77 *Ibid.*, p. 186: Buller se antwoord op vraag 14 980.

78 *Ibid.*, p. 187: Buller se antwoord op vraag 15 006.

aanwesig wat in 'n mindere of meerdere mate simpatie kon toon teenoor, en uiteindelik selfs steun kon gee aan, die Boere. Dit was dus belangrik dat die Kaap teen moontlike Boere-invalle verdedig moes word. Indien die Vrystaat neutraal sou bly, sou die saak vergemaklik word, maar oorlog teen beide Boererepublieke kon probleme skep.

Pres. Steyn het onderneem om nie die Kaap binne te val solank die gebied nie as afspringplek vir aanvalle teen die OVS gebruik word nie.⁷⁹ Vóór die oorlog moes daar egter reeds voorbereidings getref word ingeval die Vrystaat wel sou deelneem en sou besluit om die Kaap binne te val. Soos in die geval van Natal, het die Britte hul klaargemaak om tydens die eerste fase van die oorlog met hul rug teen die muur die Kaap so goed moontlik teen 'n oormag Boere te verdedig. Daarna – so is nie-amptelik deur Buller en andere besluit – sou die Kaap as beginpunt vir 'n groot direkte opmars deur die OVS na die ZAR gebruik word.

Die Britse Militêre Inligtingsdiens het met Goodenough briefwisseling gevoer oor die Kaapse verdedigingsplanne. Ooreenkomstig Koninklike Regulasie 168 moes die plaaslike bevelvoerende offisier van 'n kolonie 'n verdedigingsplan vir daardie kolonie opstel, maar slegs ten opsigte van die manskappe en uitrusting wat in daardie stadium in dié betrokke kolonie aanwesig was.⁸⁰ Sodra versterkings aankom, moes die plan gevolglik aangepas word. Goodenough het aan die Koninklike Regulasie voldoen en die verdedigingsituasie ondersoek.⁸¹

Die verdedigingsmoontlikhede was egter beperk, want die Kaapse garnisoen was baie klein. Op 1 Junie 1898 het dit uit slegs 4 004 man bestaan.⁸² Milner was ongelukkig daaroor, want hy het gevrees dat 'n gebrekkige Britse militêre teenwoordigheid in sommige distrikte die plaaslike Afrikaners in geval van oorlog tot rebellie kon beweeg. Ook Wolseley was besorg oor die situasie.⁸³ Volgens hom moes die spoorbrug by Oranjerivierstasie verdedig word sodat die kommunikasielinie met Kimberley oopgehou kon word, en hopelik ook verder aan met Mafeking en Bulawayo.⁸⁴ Op 19 Julie 1898 het Goodenough 'n plan vir die verdediging van Kimberley aan die ministerie van oorlog voorgelê. Hierdie plan is goedgekeur, maar Goodenough is intussen op 24 Oktober 1898 oorlede en hy is deur Butler as bevelvoerende generaal in Suid-Afrika opgevolg.⁸⁵

Aangesien 'n oorlog teen die Boererepublieke die gevaar van 'n rebellie in Kaapland ingehou het, het Butler die naderende stryd as 'n tipe burgeroorlog

79 Kruger, p. 73. Sien ook onderafdeling 3, *supra*.

80 Cd. 1789, p. 14.

81 Vgl. *Kaap de Goede Hoop rapport van de verdedigings commissie, 1896-1897. Met verslagen van notulen, verslagen van getuigenis en bijvoegsels* (Kaapstad, 1897).

82 Cd. 1789, p. 21.

83 *Ibid.*, p. 18.

84 *Ibid.*, p. 19.

85 Bylae A, Cd. 1789, p. 159: Verklaring deur Inligtingsdiens.

beskou.⁸⁶ Sy verdedigingsplan vir die Kaap het die beskerming van dorpe en gebiede soos Stormberg, Noupoot en De Aar ingesluit, met 'n afdeling soldate te Oranjerivierbrug en moontlik ook te Kimberley. Butler was ook bedag op onrus in die Transkei.⁸⁷ Die potensieële rol van swart mense in 'n oorlog tussen blankes kon immers nie geïgnoreer word nie. JT Jabavu, redakteur van die koerant *Imvo Zabantsundu*, was byvoorbeeld krities teenoor die Britse imperiale beleid, maar as swart Britse onderdaan het hy lojaal teenoor die Kroon gebly en sy hoop op 'n Britse oorwinning gevestig.⁸⁸ 'n Georganiseerde opstand in die Transkei of Boere-invalle in dié gebied kon ernstige probleme vir die Britte geskep het.

Butler wou die Kaap so goed as moontlik verdedig sonder om aggressiewe voorsorgmaatreëls te tref waardeur die Boere tot aanvalle uitgelok kon word. Hierdie strategiese uitgangspunt het Butler met Milner in botsing laat kom, want die goewerneur het sy houding as 'n gevaar vir die Kaap se veiligheid beskou.⁸⁹ Die botsings tussen genoemde twee persone het toegeneem en op 4 Julie 1899 het Butler sy bedanking ingedien.⁹⁰ Lansdowne het sy bedanking aanvaar,⁹¹ want hoewel hy nie sy opregtheid betwyfel het nie, was dit noodsaaklik dat die militêre bevelvoerder en die plaaslike hoë kommissaris moes saamwerk. Butler is op 6 September deur Forestier-Walker opgevolg.⁹²

Butler is met verloop van tyd skerp in die pers gekritiseer omdat die Kaapse verdedigingsplanne glo ontoereikend was.⁹³ Nóg tans het die ontplooiing van die Britse soldate aan die begin van die oorlog min of meer in ooreenstemming met Butler se planne geskied.⁹⁴ Forestier-Walker het dus met Butler se voorwaartse verdedigingsbeleid voortgegaan en het militêre poste te Kimberley, Veertienstrome, Oranjerivierstasie, De Aar, Noupoot en Stormberg opgerig. Agter hierdie voorwaartse poste was daar egter feitlik geen ander Britse beroepsoldate nie. By sy aankoms in Kaapstad op 31 Oktober 1899 het Buller hierdie verdedigingstrategie vir die Kaap aanvaar, sy eie strategie vir die oorlog verander en op 22 November na Natal vertrek.⁹⁵

86 Cd. 1791, p. 73: Butler se antwoorde op vrae 13 388 en 13 389.

87 Bylae A, Cd. 1789, p. 159: Verklaring deur Inligtingsdiens.

88 LD Ngcongo, *Imvo Zabantsundu and Cape "native" policy, 1684-1902* (MA, Universiteit van Suid-Afrika, 1974), p. 258. Die Kaapse owerheid was egter nie gediend met sy kritiek nie en vanaf Augustus 1901 tot Oktober 1902 is sy koerant verbied. P Warwick (red.), *The South African War the Anglo-Boer War, 1899-1902* (Harlow, 1980), p. 114.

89 E McCourt, *Remember Butler the story of Sir William Butler* (Londen, 1967), pp. 221-223.

90 *Ibid.*, p. 228.

91 *Ibid.*, p. 229.

92 Cd. 1791, p. 517: Lansdowne se antwoord op vraag 21 264.

93 *Ibid.*, p. 74: Butler se antwoord op vraag 13 416.

94 Bylae A, Cd. 1789, p. 159: Verklaring deur Inligtingsdiens.

95 Maurice (red.), 1, p. 42.

Op die vooraand van die oorlog was daar slegs ongeveer 7 400 Britse soldate in die Kaapkolonie. Hoewel verskeie plaaslike vrywilligers hul binne enkele weke by die Britte geskaar het, was daar steeds te min soldate om so 'n uitgestrekte gebied, en met soveel potensieële strategiese sleutelpunte, te verdedig. Daar was wel 'n verdedigingsplan, en Forestier-Walker het hierdie plan – wat in wese Butler s'n was – by die uitbreek van vyandelikhede geïmplementeer.

6. 'N OPMARSLINIE WORD GEKIES

Die Britte se uitgangspunt ten opsigte van 'n oorlog teen die Boere was eenvoudig maar riskant. Aan die begin sou die Britte in die minderheid wees en sou hulle dus 'n defensiewe strategie moes volg in 'n poging om te verhoed dat die Boere die kolonies te ver binneval. 'n Negatiewe strategie sou gevoer moes word en die Britte het blykbaar aanvaar dat hulle enkele weke lank met die rug teen die muur sou veg. Na afloop van hierdie verdedigende fase, en met 'n ekspedisiemag wat intussen aangekom het, het die Britte beplan om met 'n opmars te begin waardeur die Boere verslaan moes word. Hierdie simplistiese siening van die verloop van die oorlog het die Britte met verloop van tyd duur te staan gekom.

So vroeg as Oktober 1896 het Ardagh 'n memorandum opgestel waarin hy die bes moontlike opmarslinie bespreek het. Volgens hom het die terrein in die OVS die Britte in dieselfde mate begunstig as wat die terrein in Noord-Natal die Boere begunstig het.⁹⁶ In 1896 was die moontlikheid dat die OVS egter by 'n stryd tussen Brittanje en die ZAR betrek sou word, veel skraler as in 1899, maar selfs kort voor die oorlog was daar nog onsekerheid oor die Vrystaat se posisie – soos in onderafdeling 3, *supra*, getoon.

Voor die ontdekking van goud het baie Britse militêre denkers 'n opmars vanuit Natal verkies. Dit was immers die kortste pad na Transvaal. Met die ontdekking van goud aan die Witwatersrand in 1886 het die scenario egter verander. Die strategiese swaartepunt het na die Rand verskuif en talle belangrike spoorlyne is gebou. Die verlenging van die spoorlyn vanaf Kimberley na Mafeking en later nog verder noordwaarts, het 'n omvleuelingsopmars moontlik gemaak. Van nog meer deurslaggewende militêr-strategiese belang was die voltooiing van die spoorlyn vanaf Bloemfontein na Johannesburg in 1892. Eers later, in 1895, is die spoorlyn vanaf Durban na die Witwatersrand voltooi.⁹⁷ Voortaan het die ligging van die spoorlyne 'n bepalende rol in die uitwerk van 'n Britse strategie gespeel, in so 'n mate dat die Britte moontlik nagelaat het om opmarsroetes onafhanklik van spoorlyne ernstig te oorweeg, iets wat wel later deur Roberts toegepas is.

96 Bylae B, Cd. 1789, p. 166: Memorandum deur Ardagh, Oktober 1896.

97 *Ibid.*, pp. 165-166: Memorandum deur Ardagh, Oktober 1896.

Volgens die tradisionele Britse strategiese gedagtegang moes die spoorlyne die opmars- en kommunikasielinies vir militêre operasies vorm. Die Britte het uiteraard besef dat die spoorlyn vanuit die Kaap deur die OVS na die ZAR oor meer gelyke terrein as die Durban-Johannesburg-spoorlyn gestrek het en dus meer geskik was vir die hoofaanval, selfs al was dit heelwat langer as die Natalspoorlyn. Die Natalspoorlyn gaan oor lang afstande deur heuwelagtige terrein met gepaardgaande skerp gradiënte, draaie, tunnels en talle plekke waar die trajek deur kommando's beskadig en treine aangeval kon word. Die Vrystaatspoorlyn was net by die brûe kwesbaar en kon makliker herstel word. Die Britte het dus verkies om deur die OVS aan te val.⁹⁸

Die Britte se hoofdoelwit was om die belangrikste sentra in Transvaal, naamlik Johannesburg en Pretoria – en indien die Vrystaat vyandig was, ook Bloemfontein – in te palm. Volgens die Britte sou hulle dan 'n ystergreep op die Boere gehad het.⁹⁹ Hierdie uitgangspunt kan, by wyse van terugskouing, vandag as strategies naëf en kortsigtig afgemaak word, maar in 1899 het dit rigting aan die Britte se informele strategiese beplanning gegee.

Tot September 1898 is 'n opmars vanuit Suid-Rhodesië nie ernstig oorweeg nie, aangesien daar glo nie goeie basisse was van waar operasies van stapel gestuur kon word nie.¹⁰⁰ Volgens Buller was 'n opmars vanaf Fort Salisbury wel een van vier moontlikhede wat teen Junie 1899 aandag geniet het, maar met verloop van tyd is Suid-Rhodesië as 'n potensieële operasionele basis uitfaseer.¹⁰¹ Die voor- en nadele van die onderskeie opmarsroetes wat wel oorweeg is, word vervolgens kortliks bespreek.

Deur al met die westelike spoorlyn via Kimberley tot by Mafeking op te ruk en daarna deur Wes-Transvaal na Johannesburg en Pretoria te gaan, sou beteken dat die Britse ekspedisiemag aan flankaanvalle blootgestel sou word, want hulle sou immers naby die Transvaalse grens moes opruk.¹⁰² Boonop was daar geen spoorlyn vanaf Mafeking na die Witwatersrand nie. Indien die Vrystaat tot die stryd sou toetree en hierdie roete gevolg is, sou dit beteken dat die Vrystaatse magte feitlik onaangetas gelaat sou word en dat hulle die Britte van die Kaap kon afsny.

98 *Ibid.*, p. 166: Memorandum deur Ardagh, Oktober 1896.

99 *Ibid.*, p. 176: Memorandum deur Altham, Junie 1899.

100 *Ibid.*, p. 169: Memorandum deur Altham, September 1898.

101 Cd. 1791, p. 195: Buller se antwoord op vraag 15 167. Interessant genoeg is Suid-Rhodesië wel later as 'n afspringplek vir aanvalle teen die Boere gebruik, meer spesifiek as 'n deurgangstroete waarlangs versterkings na Transvaal gestuur is. Australiese eenhede soos die 1st New South Wales Bushmen en die 6th Imperial Bushmen het in April-Junie 1900 in Beira geland en toe deur Mosambiek en Suid-Rhodesië na Wes-Transvaal getrek. Sien J Stirling, *The colonials in South Africa, 1899-1902 their record, based on the despatches* (Edinburgh, 1907), pp. 206, 221, 390-391, 395.

102 Cd. 1789, p. 176: Memorandum deur Altham, Junie 1899.

Die voorgestelde aanvalsroete al met die westelike spoorlyn tot by Kimberley en daarna vanaf Veertienstrome via Christiana, Bloemhof, Klerksdorp en Potchefstroom na Johannesburg en Pretoria, het taktiese voordele ingehou, maar vir ongeveer 400 km sou sonder die hulp van 'n spoorlyn getrek moes word, en gevolglik is dit uiteindelik afgekeur. Strategies gesproke was die roete boonop aan aanvalle vanuit die OVS blootgestel. Die moontlikheid om met die westelike spoor tot by Kimberley op te ruk en daarna ooswaarts na Bloemfontein te gaan, het voor die oorlog min aandag geniet. Die hoofrede hiervoor was dat daar destyds geen spoorverbinding tussen Kimberley en Bloemfontein was nie.¹⁰³ Uiteindelik het Roberts wel hierdie indirekte opmarsroete in Februarie 1900 met groot strategiese sukses gebruik.

Die opmarslinie vanaf dorpe soos Bethulie en Norvalspont oor die Oranjerivier na Bloemfontein en daarvandaan verder met die spoor tot in die Transvaal, het heelwat steun geniet en het oor terreine gegaan wat voordelig was vir 'n konvensioneel-opgeleide leër soos dié van Brittanje.¹⁰⁴ Hierdie opmarsroete het langs die hoofspoorlyn deur die Vrystaat gegaan, en drie spoorlyne deur die Kaap het die roete met die drie groot Kaapse hawens verbind. Sowel strategies as takties het die roete dus voordele ingehou. Hoewel die roete langer was as dié deur Natal, was die Britte nie so blootgestel aan aanvalle nie en die spoorlyn sou, ingeval dit beskadig word, redelik maklik herstel kon word. Hierdie opmarslinie se flanke was redelik veilig deurdat dit aan die westekant deur Kimberley en aan die oostekant deur Basoetoland beskerm is.¹⁰⁵

Sodra die Britte eers veilig oor die Oranjerivier was, was daar min wat die Boere – wat in daardie stadium in die minderheid sou wees – kon doen om die Britse opmars oor die vlaktes te stuit, en die Britse kavallerie sou gevolglik sonder veel moeite die Boerestellings kon omvleuel.¹⁰⁶ Hierdie opmarsroete sou natuurlik slegs gevolg kon word indien die OVS aan die kant van die ZAR geveg het, tensy die Britte besluit het om die gebied in elk geval binne te val of indien die OVS die Britte toegelaat het om die land as 'n deurgang te gebruik. Indien die OVS vyandig was, kon hulle die Britte se opmarsplanne tydelik vertraag deur die brûe oor die Oranjerivier te vernietig. Die opmarsroete het egter aan die Britte die geleentheid gebied om eers met die een republiek af te reken voordat die ander een aangepak is. 'n Opmars deur die Vrystaat moes verkieslik met aanvullende kleiner opmars vanuit Natal en langs die westelike treinspoor gekoördineer word. Die Natalse en die Kaapse fronte was egter in 'n sekere sin geografies geskei, en dit kon koördinasieprobleme skep.

103 *Ibid.*, pp. 169, 176: Memorandum deur Altham, Junie 1899.

104 Maurice (red.), 1, p. 5.

105 Bylae B, Cd. 1789, pp. 169, 176: Memorandum deur Altham, Junie 1899.

106 *Ibid.*, p. 177: Memorandum deur Altham, Junie 1899.

'n Interessante moontlikheid wat geopper is, was om vanuit Natal via Van Reenenspas en Harrismith na Bloemfontein op te ruk en daarna al langs die hoofspoorlyn deur die OVS na Transvaal. Hierdie opmarsroete kom neer op 'n indirekte strategie vanuit die ooste, en gaan verder van die veronderstelling uit dat die Vrystaat wel vyandig sou wees. Aangesien daar destyds geen spoorlyn vanaf Harrismith na Bloemfontein was nie, is hierdie roete egter verwerp.¹⁰⁷ 'n Verdere probleem was dat die bergpas by Van Reenen en omgewing die Boere bevoordeel het.¹⁰⁸

Die laaste moontlike opmarsroete wat andersoek is, was dié deur die hawens Beira en/of Lourenço Marques (tans Maputo) en deur die destydse Portugese kolonie Mosambiek na Transvaal.¹⁰⁹ Dit sou beteken dat toestemming van die Portugese regering verkry moes word om soldate oor hul grondgebied te stuur en die gebied as 'n afspringplek vir operasies teen die ZAR te gebruik, of om die Portugese met militêre optrede te dwing om toe te gee. Solank daar onsekerheid oor die Vrystaat se posisie was, was die Mosambiek-roete 'n moontlikheid wat oorweeg kon word, veral ook omdat dit kort was, maar met die Vrystaat se toetrede, het die belangstelling in hierdie roete vervaag. Buller het egter voorgestel dat 'n ondersteunende ekspedisie vanaf Beira na Transvaal gestuur moes word.¹¹⁰

Uit bogenoemde bespreking blyk dat die roetes deur Natal (via Laingsnek) en vanaf die Oranjerivier (direk deur die Vrystaat) die meeste aandag geniet het. Die offisiere wat die Natal-roete verkies het, het geglo dat sodra Laingsnek en die omgewing van Majuba eers in Britse hande was, die Boere maklik verslaan sou word. Die Kaap-OVS-roete het egter weer dié voordeel ingehou dat dit vanaf drie in plaas van een hawe gevoed kon word. Daarenteen was die moontlikheid van weerstand deur die Afrikaners in Kaapland egter groter as in Natal en sou baie meer soldate benodig word om die kommunikasielinies deur die Kaap en OVS oop te hou, as wat in Natal die geval sou wees.¹¹¹

Afgesien daarvan dat die Kaap drie belangrike hawens teenoor Natal se een gehad het, het die Kaap ook oor drie strategiese spoorlyne na die noorde beskik, teenoor die enkele spoorlyn in Natal. Die Kaap-OVS-roete het die Britte die geleentheid gebied om eers met die Vrystaat af te reken en dan Transvaal aan te

107 *Ibid.*, p. 176: Memorandum deur Altham, Junie 1899.

108 Maurice (red.), 1, p. 58.

109 Cd. 1791, p. 195: Buller se antwoord op vraag 15 187.

110 *Ibid.*: Buller se antwoord op vraag 15 188. Geen aanduiding kon egter gevind word dat die Britte inderdaad so 'n ekspedisie gestuur het nie. Hulle het wel die hawe van Beira gebruik om soldate, wapens, ammunisie en ander voorrade na Suid-Rhodesië te stuur, waar 'n mag van 5 000 man op versoek van die British South Africa Company op die been gebring is ten einde die gebied te beskerm. Sien LS Amery (red.), *The Times history of the war in South Africa 1899-1902* 4 (Londen, 1906), pp. 363-373. Soldate is ook vanaf Suid-Rhodesië na Transvaal gestuur. Sien voetnoot 101, *supra*.

111 Bylae D, Cd. 1789, p. 262: Wolseley – Lansdowne, 8 Junie 1899 (minuut).

pak. Feitlik al die Britse magte kon dus eers teen die Vrystaat en daarna teen die Transvaal gekonsentreer word. Daarenteen kon die Boere feitlik al hul mag teen die Britte in Natal konsentreer. In die Kaap kon die oorlog vinnig na republikeinse grondgebied verskuif word – tensy die Boere natuurlik die Kaap op groot skaal sou binneval – maar in Natal sou die Britte heel moontlik eers die invallende kommando's moes verslaan.¹¹²

Indien die Britte deur die Kaap opgeruk het, sou hulle hul hoofdoelwitte – Bloemfontein, Johannesburg en Pretoria – die een na die ander direk kon verower. Deur die Natalse roete oor Laingsnek te gebruik, sou Johannesburg en Pretoria verower kon word, terwyl Bloemfontein nog ongeskonde in die Britte se flank gelaat kon word. Daarna sou 'n nuwe veldtog teen Bloemfontein en die res van die OVS van stapel gestuur moes word. Hoewel die afstand vanaf die Oranjerivier tot in Pretoria ongeveer 650 km is in vergelyking met die ongeveer 450 km vanaf die Biggarsberg tot in Pretoria, is dit slegs ongeveer 200 km vanaf die Oranjerivier tot in Bloemfontein.¹¹³ Die eerste doelwit sou dus baie gouer bereik word.

In Junie 1899 het vier moontlike opmarsroetes nog aandag geniet, naamlik dié deur die Kaap, Natal, Mosambiek en Suid-Rhodesië. Lansdowne het 'n inval vanuit Mosambiek as buite die kwessie beskou.¹¹⁴ Die bewering is al gemaak dat die Britse regering reeds in Junie 1899 finaal besluit het om deur die Vrystaat op te ruk,¹¹⁵ maar dit was nie die geval nie. Op 20 Augustus 1899 het Lansdowne gesê dat sowel hy as Wolseley 'n opmars deur die Vrystaat verkies het.¹¹⁶ Daar is egter nog niks definitiefs besluit nie. In 'n memorandum gedateer 25 September 1899 het Lansdowne gesê dat, nieestaan die feit dat hy en sy militêre adviseurs daarvan oortuig was dat die Kaap-OVS-roete meer voordele as die Natal-roete ingehou het, die Britse leër steeds besig was om vir 'n opmars deur Natal voor te berei. Daar is naamlik geredeneer dat die Vrystaat nie tot die oorlog sou toetree nie. Indien hulle wel sou toetree, sou dit baie moeilik wees om na die ander roete oor te skakel.¹¹⁷

In genoemde minuut het Buller hom ten gunste van die Kaap-OVS-roete uitgespreek. Wolseley het ook hierdie standpunt onderskryf en het daarop gewys dat daar in die Vrystaat geen bergreeks was wat die Boere takties sou bevoordeel nie.¹¹⁸ Volgens Buller was dit Lansdowne wat tot die laaste toe volgehou het dat die

112 Bylae B, Cd. 1789, p. 177: Memorandum deur Altham, Junie 1899.

113 *Ibid.*: Memorandum deur Altham, Junie 1899.

114 Cd. 1791, p. 195: Buller se antwoord op vraag 15 187.

115 MA Gronum, *Die Bittereinders, Junie 1901 - Mei 1902* (Kaapstad, 1974), p. 2.

116 Cd. 1791, p. 511: Lansdowne se antwoord op vraag 21 201.

117 Bylae D, Cd. 1789, p. 270: Memorandum deur Lansdowne, 25 September 1899. Lansdowne skep hier die indruk dat hy reeds op die Kaapse roete besluit het, maar hy het in daardie stadium nog geen finale standpunt gehuldig nie.

118 Cd. 1791, p. 505: Lansdowne se antwoord op vraag 21 123.

Britte die Vrystaat in hul strategiese beplanning buite rekening moes laat.¹¹⁹ Buller beweer verkeerdlik dat die Britse regering op 30 September 1899 ten gunste van die Kaapse roete besluit het.¹²⁰ Eers op 3 Oktober 1899 het Lansdowne in 'n memorandum aan die Britse kabinet gesê dat daar beslis langs die Kaap-OVS-roete opgeruk sou word. Terwyl 10 000 man in Natal en 5 000 aan die Kimberley-front ontplooi is, sou die res – 52 000 – vanuit Noord-Kaapland die Vrystaat binneval.¹²¹

Ter elfder ure is dus besluit om die direkte Kaap-OVS-roete te gebruik en Buller se ekspedisiemag in drie afdelings vanaf Kaapstad, Port Elizabeth en Oos-Londen na De Aar, Noupoot en Stormberg te laat opruk, en van daar op die Oranjerivier te konsentreer vir 'n inval in die Vrystaat. Die feit dat die Boere egter die inisiatief geneem en 'n omvattender offensief geloods het as wat verwag is, het die Britte se planne omvergoerp.

7. SLOTPERSPEKTIEWE

In hul strategiese beplanning voor die oorlog het die Britte te min te laat gedoen. Deur boonop die hoofstede as belangrikste doelwitte te beskou en te aanvaar dat die oorlog feitlik verby sou wees sodra die hoofstede ingeneem is, het hulle 'n strategiese denkfout begaan. Hulle moes eerder beplan het om die grense op meer as een plek met 'n groot invalsmag oor te steek en in omvattende veebewegings die republikeinse grondgebied stelselmatig fisies van hoek tot kant in te palm en seker te maak dat geen Boerekommando's tot agter die Britse linies deurbreek nie. 'n Indirekte strategie via die Kimberley-front na Bloemfontein en dan noordwaarts sou waarskynlik ook van meet af aan met goeie strategiese gevolg geïmplementeer kon word. 'n Gebrek aan kreatiewe verbeelding en die aanvanklike behepthed met spoorlyne as kommunikasielinies het die Britte egter aan bande gelê.

Uit hierdie studie blyk dit dat daar wel op die vooraand van die Anglo-Boereoorlog 'n baie vaag omlynde, selfs net 'n nie-amptelike Britse strategie was, maar dat dit nie in besonderhede uitgewerk was nie. Baie van die latere probleme wat tydens die oorlog deur die Britte ondervind is, kan na die gebrek aan 'n aanvanklik goed geformuleerde strategie teruggevoer word.

Die strategiese probleme wat Brittanje tydens die oorlog ondervind het, kan deels daaraan toegeskryf word dat die Britse leër teen 1899 nie oor 'n generale staf of oor 'n afdeling beskik het wat strategiese beplanning moes doen nie.¹²² Hoewel die Britte gevolglik op die vooraand van die oorlog geen volledig uitgewerkte

119 *Ibid.*, p. 188: Buller se antwoord op vraag 15 038.

120 *Ibid.*, p. 189: Buller se antwoord op vraag 15 039.

121 Bylae D, Cd. 1789, pp. 271-272: Lansdowne – Britse kabinet, 3 Oktober 1899 (memorandum). Sien ook Cd. 1791, p. 504: Lansdowne se antwoord op vraag 21 113.

122 J Luvaas, *The education of an army British military thought, 1815-1940* (Londen, 1965), p. 240.

strategie gehad het nie, is die onderskeie strategiese opsies wel in militêre en politieke kringe bespreek en het informele beplanning wel plaasgevind.

Solank daar onduidelikheid oor die Vrystaat se posisie bestaan het, het sommige offisiere die Natalse roete verkies. Toe daar uiteindelik wel besluit is om van die veronderstelling uit te gaan dat die Vrystaat sou veg, of dat hulle so nie in elk geval gedwing sou word om Britse troepe toe te laat om deur die gebied op te ruk, is op die Kaap-OVS-roete besluit. Die Britte het egter nagelaat om hul strategie volledig uit te werk of om ook ooreenkomstig alternatiewe scenarios te beplan. Uiteindelik het Buller sy eie strategie verander deur met die hoofmag na Natal te gaan, en só het hy die hele verloop van die oorlog ingrypend verander.